

Επιστημονική Εργασία υπό Εξέλιξη (Working Paper) No. 704

Ανισοροπίες; Ποιές ανισοροπίες; Μια αποκλίνουσα άποψη

του

L. Randall Wray

Ινστιτούτο Οικονομικών Levy

Ιανουάριος 2012

The Levy Economics Institute Working Paper Collection presents research in progress by Levy Institute scholars and conference participants. The purpose of the series is to disseminate ideas to and elicit comments from academics and professionals.

Levy Economics Institute of Bard College, founded in 1986, is a nonprofit, nonpartisan, independently funded research organization devoted to public service. Through scholarship and economic research it generates viable, effective public policy responses to important economic problems that profoundly affect the quality of life in the United States and abroad.

Levy Economics Institute
P.O. Box 5000
Annandale-on-Hudson, NY 12504-5000
<http://www.levyinstitute.org>

Copyright © Levy Economics Institute 2011 All rights reserved

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Είναι κοινός τόπος να συνδέει κανείς τα νεοκλασικά οικονομικά με τη φυσική του 18^{ου} ή του 19^{ου} και την έννοια της ισορροπίας, με την ιδέα της συμπεριφοράς του εκκρεμούς, που αν το μετακινήσουμε από το σημείο ηρεμίας, αυτό τελικά θα επιστρέψει πάλι σε αυτό. Ομοίως, ο στόχος μιας οικονομίας που υποβάλλεται σε εξωγενή σοκ είναι η ισορροπία μέσω της σταθεροποίησης των δυνάμεων της αγοράς που απελευθέρωσε το αόρατο χέρι. Αυτή η μεταφορά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για όλες σχεδόν τις πτυχές των οικονομικών δραστηριοτήτων: από τις μικρο-αγορές (π.χ., για την πώληση φρούτων και λαχανικών στη λαϊκή αγορά) και τις μακρο αγορές (π.χ., για την εργασία), έως τις σύνθετες χρηματοπιστωτικές αγορές (για συνθετικά εξασφαλισμένα χρεωστικά, τα λεγόμενα CDOs). Καθοδηγούμενη από κάποιο αόρατο χέρι, η προσφορά ισορροπεί τη ζήτηση και οι αγορές λειτουργούν δίχως στρεβλώσεις και αγκυλώσεις. Οπλισμένος με αλληγορίες από τη φυσική επιστήμη, ο οικονομολόγος δεν έχει κανένα πρόβλημα να επεκτείνει την ανάλυση και στο διεθνές επίπεδο της οικονομίας, σε όλα τα διαπραγματεύσιμα εμπορεύματα, σε αυτό που κατ' ευφημισμόν αποκαλούνται κεφαλαιακές ροές, καθώς και στα ίδια τα νομίσματα. Είναι πεπεισμένος ότι θα υπάρχει κάπου η σωστή τιμή που θα οδηγήσει σε ισορροπία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Ο ορθόδοξος οικονομολόγος πιστεύει ότι το πρόβλημα είναι το κράτος—δηλαδή είναι βέβαιος ότι αν μπορούσαμε να βγάλουμε από τη μέση το κράτος, τότε η αγορά θα λειτουργούσε αποτελεσματικά. Από την άλλη μεριά, ο ετερόδοξος οικονομολόγος είναι λιγότερο σίγουρος για όλα αυτά. Η αγορά θα μπορούσε να μην λειτουργήσει αποτελεσματικά και να συνεχίσουν να υπάρχουν ανισορροπίες. Θεωρεί ότι οι δυνάμεις της αγοράς ίσως να είναι ανίκανες για αυτορρύθμιση. Στο πλαίσιο αυτό, το ορατό χέρι του κράτους θα μπορούσε να επιταχύνει την κίνηση προς το σημείο ισορροπίας.

Οι ορθόδοξοι οικονομολόγοι, καθώς και οι περισσότεροι ετερόδοξοι οικονομολόγοι, βλέπουν την Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση ως αποτέλεσμα των εγχώριων και των παγκόσμιων ανισορροπιών. Η πιο συνηθισμένη ερμηνεία είναι αυτή που κατηγορεί το Ομοσπονδιακό Αποθεματικό των ΗΠΑ για υπερβολική νομισματική χαλάρωση, μια πολιτική η οποία δήθεν ώθησε στο δανεισμό και προκάλεσε τις δημοσιονομικές και τις εμπορικές ανισορροπίες στην οικονομία των ΗΠΑ και υπερπλεόνασμα ρευστότητας στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές. Όσον αφορά τα προβλήματα στην Ευρωζώνη, οι ανισορροπίες αποδίδονται στην συμπεριφορά των σπάταλων μεσογειακών λαών. Στο πλαίσιο αυτό, το ζητούμενο είναι να αποκατασταθεί η παγκόσμια ισορροπία, μια πολιτική λύση η οποία απαιτεί ένα συνδυασμό υψηλότερων συναλλαγματικών ισοτιμιών για τους Κινέζους, μείωση των αμερικανικών εμπορικών ελλειμμάτων, και τευτονική δημοσιονομική πειθαρχία στις Ηνωμένες Πολιτείες, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στην Ιαπωνία, καθώς και στην περιφέρεια της Ευρώπης.

Το κείμενο αυτό διαφωνεί με τις αναλύσεις των ορθόδοξων οικονομολόγων και υιοθετεί μια εναλλακτική άποψη, εξετάζοντας το ζήτημα των ανισορροπιών μέσα από το πρίσμα των τομεακών ανισορροπιών, μια προσέγγιση που ανέπτυξε ο Wynne Godley, και από τη σκοπιά της σύγχρονης θεωρίας του χρήματος, που προέρχεται από τις μελέτες των Innes, Knapp, Keynes, Lerner, και Minsky. Το πρόβλημα δεν είναι πρόβλημα χρηματοοικονομικών ανισορροπιών, αλλά μάλλον πρόβλημα ανισορροπίας στο επίπεδο της ισχύος. Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι έχει συγκεντρωθεί πολύ μεγάλη δύναμη στα χέρια του χρηματοοικονομικού τομέα, στους

κόλπους των διαχειριστών κεφαλαίων, στην εξουσία του αρπακτικού κράτους και στο κέντρο της Ευρώπης. Κυριαρχεί η ιδιωτικοποίηση και η επιδίωξη του ιδιωτικού σκοπού, ενώ οι κρατικές λειτουργίες έχουν σχεδόν πάψει να λειτουργούν με στόχο την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Με λίγα λόγια, υπάρχει πάρα πολύ νεοφιλελευθερισμός στον κόσμο, πολύ λίγη δημοκρατία, και ακόμη λιγότερη διαφάνεια και κυβερνητική λογοδοσία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι κοινός τόπος να συνδέει κανείς τα νεοκλασικά οικονομικά με τη φυσική του 18^{ου} ή του 19^{ου} και την έννοια της ισορροπίας, με την ιδέα της συμπεριφοράς του εκκρεμούς, που αν το μετακινήσουμε από το σημείο ηρεμίας, αυτό τελικά θα επιστρέψει πάλι σε αυτό. Ομοίως, ο στόχος μιας οικονομίας που υποβάλλεται σε εξωγενή σοκ είναι η ισορροπία μέσω της σταθεροποίησης των δυνάμεων της αγοράς που απελευθέρωσε το αόρατο χέρι. Αυτή η μεταφορά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για όλες σχεδόν τις πτυχές των οικονομικών δραστηριοτήτων: από τις μικρο-αγορές (π.χ., για την πώληση φρούτων και λαχανικών στη λαϊκή αγορά) και τις μακρο-αγορές (π.χ., για την εργασία), έως τις σύνθετες χρηματοπιστωτικές αγορές (για συνθετικά εξασφαλισμένα χρεωστικά, τα λεγόμενα CDOs).

Καθοδηγούμενη από κάποιο αόρατο χέρι, η προσφορά ισορροπεί τη ζήτηση και οι αγορές λειτουργούν δίχως στρεβλώσεις και αγκυλώσεις. Οπλισμένος με αλληγορίες από τη φυσική επιστήμη, ο οικονομολόγος δεν έχει κανένα πρόβλημα να επεκτείνει την ανάλυση και στο διεθνές επίπεδο της οικονομίας, σε όλα τα διαπραγματεύσιμα εμπορεύματα, σε αυτό που κατ' ευφημισμὸν αποκαλούνται κεφαλαιακές ροές, καθώς και στα ίδια τα νομίσματα. Είναι σίγουρος ότι θα υπάρχει κάπου η σωστή τιμή που θα οδηγήσει σε ισορροπία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης—για τα πράγματα που χρειαζόμαστε για τις καθημερινές μας ανάγκες και για τους μισθούς των εργαζομένων έως τα ονομαστικά παράγωγα, τα οποία δεν καταλαμβάνουν ούτε χρόνο ούτε χώρο.

Όλα πρέπει να ισοσκελίζονται, ισχυρίζεται η ορθόδοξη οικονομική σκέψη. Αν δεν γίνει αυτό, κάποιες αόρατες αλλά ισχυρές δυνάμεις θα το κάνουν αυτό από μόνες τους. Ο ορθόδοξος οικονομολόγος είναι πεπεισμένος ότι αν μπορούσαμε να βγάλουμε από τη μέση το κράτος, τότε η αγορά θα λειτουργούσε αποτελεσματικά. Ισορροπία. Αυτό είναι το ζητούμενο. Και η αγορά είναι ικανή να αποκαταστήσει την ισορροπία από μόνη της—και όταν το κάνει αυτό, όλα θα είναι μια χαρά.

Ο ετερόδοξος οικονομολόγος έχει επιφυλάξεις για όλους αυτούς τους ισχυρισμούς. Θεωρεί ότι η αγορά θα μπορούσε να μην λειτουργήσει αποτελεσματικά και να συνεχίσουν να υπάρχουν ανισορροπίες. Ίσως οι δυνάμεις της αγοράς να είναι ανίκανες για αυτορρύθμιση. Στο πλαίσιο αυτό, το ορατό χέρι του κράτους θα μπορούσε να επιταχύνει την κίνηση προς το σημείο ισορροπίας.

Η ισορροπία είναι ωραίο πράγμα, διαισθητικά ελκυστικό. Στην πραγματικότητα, η έννοια της ισορροπίας δεν ανακαλύφθηκε από τη φυσική. Όλοι οι πολιτισμοί βλέπουν την ισορροπία ως κάτι το φυσικό. Η ισορροπία αποτελεί μια οικουμενική κατάσταση, τόσο στη φύση όσο και στην ανθρώπινη κοινωνία. Αντανακλά μια εσωτερική επιθυμία για δικαιοκατανομή. Όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες, αλλά και αυτές των πιθήκων, όπως εξηγεί η Margret Atwood (2008), αναγνωρίζουν το νόμο της αμοιβαιότητας. Υπάρχει μια έντονη αντίληψη των ισοδύναμων αξιών, και ως εκ τούτου της ισορροπίας. Τα ζώα αντιλαμβάνονται τη διαφορά μεταξύ μικρότερου και μεγαλύτερου μεριδίου και εξεγείρονται όταν αισθανθούν ότι δεν πήραν αυτό που έπρεπε να πάρουν. Ακόμη και οι αρουραίοι ξέρουν ότι αυτό δεν είναι δίκαιο. Ο αρουραίος κάνει απεργία αν προσπαθήσετε να του μειώσετε την ανταμοιβή για το γεγονός ότι έτρεξε μέσα σε έναν λαβύρινθο. Αυτό παραβιάζει την αίσθηση της

ισορροπίας που έχει ο αρουραίος. Υπάρχει ο σωστός τρόπος για να γίνουν όλα τα πράγματα. Εάν δεν ακολουθήσετε την παράδοση, ανατρέπεται η ισορροπία. Ποιος ξέρει τι οργή μπορεί να προκαλέσει η ανισορροπία ανάμεσα στους θεούς; Ο Γαβριήλ, ο αρχιεφύλακας του Θεού, είναι εκείνος που την Ημέρα της Κρίσης θα καλέσει τους ζωντανούς και πεθαμένους να αντιμετωπίσουν την τελική κρίση. Αν υπάρχει πάρα πολύ ανισορροπία στη ζωή σας, πάτε κατευθείαν στην κόλαση. Οι Μουσουλμάνοι αναφέρονται στη ζυγαριά της δικαιοσύνης—οι καλές πράξεις ζυγίζονται έναντι των κακών πράξεων. Υπάρχει μια εξισορρόπηση που δεν πρέπει να αναστατώσετε. Αν πάμε ακόμα πιο πίσω στην ιστορία, βλέπουμε ότι ο Θεός του Χρόνου ήταν αυτός που κρατούσε τα αρχεία και μετρούσε την αξία του καθενός. Αυτός μάλιστα έφτιαξε τη ζυγαριά. Την ώρα του θανάτου, ζύγιζε την καρδιά του ανθρώπου για να εκτιμηθεί την αξία της (Atwood 2008). Ο Πάπας, ή ο Ποντίφικας, προερχόταν από μια από τις φυλές της Ρώμης που ανήκαν στην οικογένεια των μηχανικών που έχτισαν τις γέφυρες πάνω από τον Τίβερη, ακολουθώντας έτσι το παράδειγμα των μηχανικών του Νείλου και καταλήγοντας ως η ανώτερη ιερατική τάξη (Wray 2004).

Χρόνος. Μέτρηση. Ισορροπία. Αυτά είναι τα απαιτούμενα για το χρήμα και για τη λογιστική. Και, φυσικά, κανείς από εσάς δεν είναι δίχως οφειλές από χρέη—το προπατορικό αμάρτημα της Εύας μας εξασφαλίζει αυτή τη κατάσταση από την ημέρα της γέννησής μας. Μπορούμε να λυτρωθούμε; Μάλλον, αλλά δεν είναι και πολύ πιθανό. Χρειαζόμαστε βοήθεια για να λυτρωθούμε. Έτσι, από αμνημονεύτων χρόνων, τα χρέη περιοδικά ακυρώνονται—το Ιωβηλαίο Έτος. Με κάθε αλλαγή του ηγεμόνα (που ήταν φυσικά ένας επίγειος Θεός της μέτρησης), ή μετά από κάθε 7 ή 30 χρόνια, ανάλογα με την αμαρτωλότητα, όλα τα χρέη ακυρώνονταν. Η Βαβυλωνία επέλεξε το 30 ως την πιθανή χρονική διάρκεια της κυριαρχίας του ηγεμόνα, ενώ στη Βίβλο κυριαρχεί ο αριθμός 7—ταυτόχρονα τυχερός και ιερός αριθμός.

Γιατί η διαγραφή του χρέους; Οι άνθρωποι της αρχαιότητας δεν ήταν φιλεύσπαχνοι φιλελεύθεροι. Όχι, όντως δεν ήταν, αλλά η διαγραφή του χρέους ήταν αναγκαία για την αποκατάσταση της ισορροπίας. Εάν όλοι οι υποτελείς του ηγεμόνα ήταν δεσμευμένοι στους πιστωτές, τότε η εξουσία του ηγεμόνα πάνω τους ήταν περιορισμένη. Οπότε, ο ηγεμόνας μπορούσε να ξεχάσει τις αμαρτίες τους, να εξαγοράσει τα χρέη τους, και να τους απελευθερώσει, μαζί με τις συζύγους και τα παιδιά τους, από τα δεσμά του χρέους. Αλληλουία!

Στη σημερινή εποχή, όμως, γιατί να χρειαζόμαστε περιοδική διαγραφή του χρέους; Ο λόγος εδώ έχει να κάνει με την αρχή του Σόντι (από τον ραδιοχημικό Φρέντερικ Σόντι). Το ανατοκίζόμενο επιτόκιο υπερτερεί της ανατοκίζόμενης μεγέθυνσης. Όπως λει ο Michael Hudson (1998), οι άνθρωποι το αναγνώριζαν αυτό ακόμη και πριν εφευρεθεί η γραφή. Τα πρώτα σχολικά βιβλία έδειχναν πώς να υπολογιστεί το ανατοκίζόμενο επιτόκιο. Ήταν η πρώτη μας ανισορροπία—η πρώτη μας παραβίαση του φυσικού νόμου. Θα οδηγούσε αναπόφευκτα στη συγκέντρωση του πλούτου—όπως στο παιχνίδι Monopoly, όπου ο τελευταίος παίκτης τα παίρνει όλα. Έτσι, από τη Βαβυλωνία στη Ρώμη, η αποκατάσταση της ισορροπίας ερχόταν με την παραγραφή των χρεών. Ο χρόνος ήταν κυκλικός: ο χρόνος και οι λογαριασμοί θα επανέρχονταν στο μηδέν όταν η πλάκα ήταν καθαρή. Ο χρόνος και το χρέος σχετίζονται μεταξύ τους. Ο χρόνος επιβαρύνει το χρέος με επιτόκια. Στον Ουρανό δεν υπάρχουν ούτε χρέη, αλλά ούτε χρόνος. Στην Κόλαση, όλα τα χρέη ανατοκίζονται έως το τέλος της αιωνιότητας.

Η εξιλίωση επιτρέπει στο χρόνο και στο χρέος να ξεκινήσουν εκ νέου από μια κατάσταση ισορροπίας. Αλλά με το Ρωμαϊκό Δίκαιο καταργήθηκε ο κυκλικός χρόνος. Εφεξής ο χρόνος κινιόταν μόνο προς μία κατεύθυνση—από ένα ευρέως γνωστό παρελθόν σε αυτό που ο Paul Davidson (1978) αποκάλεσε ένα ριζικά αβέβαιο μέλλον. Τα χρέη, πλέον, δεν ακυρώνονται. Υπάρχουν φυλακές για τους οφειλέτες, με τον οφειλέτη να παραμένει φυλακισμένος έως ότου κατάφερνε η οικογένεια του να εξαγοράσει την ελευθερία του. Αργότερα, οι φυλακές και οι εκτελέσεις χρησιμοποιήθηκαν απλά ως τιμωρία—οφθαλμός αντί οφθαλμού, ζωή αντί ζωής, έτσι ώστε να ισορροπήσει η ζυγαριά. Αλλά η φυλακή των οφειλετών κατέστρεψε την ισορροπία μεταξύ πιστωτών και κυρίαρχων—ακριβώς όπως είχαν κάνει τα δεσμά χρέους αρκετές χιλιάδες χρόνια νωρίτερα. Με τον επικεφαλής της οικογένειας στη φυλακή, η αποπληρωμή του χρέους ήταν αδύνατη. Έτσι, εφευρέθηκε η πτώχευση, όχι από συμπόνια, αλλά για να αποκατασταθεί η ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων των αρχόντων και των πιστωτών. Όμως η πτώχευση επέτρεπε μόνο μερική επαναφορά. Ήταν ένα φτωχό υποκατάστατο του Ιωβηλαίου και του Αλληλούια. Και οι πιστωτές είχαν τον έλεγχο του παιχνιδιού. Τους άρεσε η ανισότητα, τους άρεσε η ανισορροπία.

Όπως συνήθιζε να λέει ο Kenneth Boulding, οι έρευνες δείχνουν με αφάνταση συνέπεια πόσο απίστευτα άπληστοι και πόσο μεγαλειωδώς ηλίθιοι είναι οι πλούσιοι. Με μεγάλη χαρά σκοτώνουν τη χήνα που κάνει τα χρυσά αυγά. Αν δεν το πιστεύετε αυτό, τότε μάλλον δεν έχετε παρακολουθήσει τι γίνεται στην Γουόλ Στριτ την τελευταία δεκαετία. Ή τι κάνει η Γερμανία στην Ελλάδα και την Ιρλανδία. Όταν οι πιστωτές έχουν πολύ μεγάλη δύναμη, το μόνο που κάνουν είναι να καταστρέφουν την ισορροπία.

ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΧΡΗΜΑ

Ας φέρουμε αυτή την αφήγηση στο σήμερα. Η πίστωση και το χρέος αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Αμαρτωλός είναι τόσο ο πιστωτής όσο και ο οφειλέτης. Ο ένας εξισορροπεί την άλλον. Με ακρίβεια. Η ισορροπία εξασφαλίζεται με διπλά λογιστικά βιβλία. Η εξιλίωση απελευθερώνει τόσο τον πιστωτή όσο και τον οφειλέτη. Το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι μια διαφορετική ισορροπία—μια ισορροπία χωρίς αμαρτία. Η πτώχευση έχει επίσης ως αποτέλεσμα την ισορροπία, αλλά οδηγεί σε μια ισορροπία που διατηρεί τη δύναμη του πιστωτή έναντι του οφειλέτη—τουλάχιστον εντός των ορίων του νόμου.

Αλλά το θέμα είναι ότι τα χρέη και οι πιστώσεις βρίσκονται πάντα σε ισορροπία. Στον ιδιωτικό τομέα, το εσωτερικό ιδιωτικό χρέος ισούται με το μηδέν. Ισορροπία. Όταν συμπεριλαμβάνουμε τον κρατικό τομέα, τα πιστοποιητικά οφειλής του κράτους αντισταθμίζονται από πιστώσεις που βρίσκονται υπό την κατοχή του μη κρατικού τομέα. Οι καθαρές πιστώσεις του μη κρατικού τομέα είναι απαιτήσεις έναντι του κράτους. Το κυβερνητικό έλλειμμα σημαίνει ιδιωτικό πλεόνασμα. Υπάρχει εξισορρόπηση. Και όταν συμπεριλάβουμε τον εξωτερικό τομέα, το εγχώριο έλλειμμα θα πρέπει να αντισταθμιστεί από ένα ξένο πλεόνασμα. Κι εδώ υπάρχει εξισορρόπηση.

Υπάρχει πάντα χρηματοοικονομική ισορροπία. Η ανισορροπία μπορεί να προκύψει μόνο από αριθμητικά σφάλματα. Είναι λάθος να βλέπουμε το σημερινό παγκόσμιο

χάος (κάτι που το κάνει σχεδόν όλος ο κόσμος) ως μια χρηματοοικονομική ανισορροπία. Τα χάλια μας δεν οφείλονται στην πλεονάζουσα ρευστότητα που προέκυψε στα μέσα της δεκαετίας του 2000. Δεν οφείλεται στον υπερβολικό δανεισμό των ΗΠΑ από τους Κινέζους. Και δεν οφείλεται σε αλόγιστες δαπάνες από μεσογειακούς λαούς με πολύ λίγο αυτοέλεγχο.

Πρέπει να δούμε το ζήτημα με τον τρόπο που το έβλεπαν οι κυβερνήτες της Βαβυλωνίας. Το πρόβλημα είναι η έλλειψη ισορροπίας στο επίπεδο εξουσίας και ισχύος—και όχι η ανισορροπία στη χρηματοδότηση. Αλλά για να το κατανοήσουμε αυτό θα πρέπει πρώτα να έχουμε καταλάβει τι ακριβώς είναι το χρήμα. Πρέπει να επιστρέψουμε στην «Πραγματεία για το Χρήμα» του Κέινς. Πολλοί από εσάς με έχετε ακούσει τα τελευταία 20 χρόνια να μιλάω για τη Θεωρία του Χρήματος του Κέινς. Δεν έχω κάτι το καινούργιο να πω γι' αυτό. Αυτό που σήμερα ονομάζουμε σύγχρονη θεωρία του χρήματος υπάρχει παντού—σε ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις, σε σημειώσεις της πολιτικής, και σε όλη την μπλογκόσφαιρα. Συνδυάζει τις ιδέες των Knapp (1924), Keynes (1976 [1930], 1914), Innes (1913, 1914), Lerner (1943, 1947), Minsky (1986), Godley (1996), Ingham (2000, 2004α, 2004β) και Goodhart (1998, 2008). (Δείτε επίσης Wray 1990, 1998, 2004.)

Με κίνδυνο να απλοποιήσουμε το όλο ζήτημα σε πολύ μεγάλο βαθμό, θα πούμε ότι το χρήμα είναι απλά μια μονάδα μέτρησης, που δημιουργήθηκε από κυβερνήτες για να δώσουν αξία στα τέλη, στα πρόστιμα και στους οφειλόμενους φόρους. Με τους υποτελείς ή τους πολίτες σε κατάσταση χρέους—το προπατορικό αμάρτημα—οι κυβερνήτες μπορούσαν πλέον να ενεργοποιήσουν πραγματικούς πόρους για την εξυπηρέτηση ενός κοινού σκοπού. Οι φόροι κινούν το χρήμα. Αυτός είναι και ο λόγος που το χρήμα συνδέεται πάντα με την κυρίαρχη εξουσία—η δύναμη της ενεργοποίησης οικονομικών πόρων. Αλλά αυτή η δύναμη είναι σπανίως απόλυτη. Επικρατεί ανταγωνισμός με άλλους κυρίαρχους, αλλά πολύ πιο συχνά με εγχώριους πιστωτές. Το πολύ χρέος προς τους ιδιώτες πιστωτές μειώνει την κυρίαρχη εξουσία—καταστρέφει την ισορροπία των δυνάμεων που απαιτείται για διακυβέρνηση. Έτσι, το χρήμα κατασκευάστηκε για να μπορεί η εξουσία να έχει κυριαρχία πάνω από την κοινωνική δημιουργία των πόρων.

Να πούμε αρχικά πως ο λογαριασμός χρημάτων είναι μια ιστορία πολλών χιλιάδων ετών—ξεκινάει τουλάχιστον πριν από τέσσερις χιλιάδες χρόνια και, κατά πάσα πιθανότητα, πάει ακόμα πιο πίσω στο χρόνο. (Η «σύγχρονη» αντίληψη για το χρήμα προέρχεται από την άποψη του Κέινς ότι το χρήμα ήταν κρατικό χρήμα για «τουλάχιστον» τα τελευταία 4000 χρόνια). Αυτό το γνωρίζουμε επειδή έχουμε, για παράδειγμα, τις πήλινες πινακίδες της Μεσοποταμίας που καταγράφουν αξίες σε χρηματικούς όρους.

Επίσης, γνωρίζουμε ότι οι πρώτες ιστορικές καταβολές του χρήματος συνδέονται στενά με τα χρέη και τα λογιστικά αρχεία, και ότι πολλές από τις λέξεις που σχετίζονται με το χρήμα και το χρέος έχουν θρησκευτική σημασία: χρέος, αμαρτία, αποπληρωμή, εξιλέωση, και Ιωβηλαίο Έτος. Στην Αραμαϊκή γλώσσα την οποία μιλούσε ο Χριστός, η λέξη για το «χρέος» είναι ίδια με τη λέξη για την «αμαρτία». Η «Προσευχή του Κυρίου», που συνήθως ερμηνεύεται ως άφες ημίν τα οφειλήματα ημών, θα μπορούσε κάλλιστα να μεταφραστεί ως «τα χρέη μας» ή «τις αμαρτίες μας»—ή, όπως λει η Atwood (2008), «τα αμαρτωλά χρέη μας».

Τα αρχεία πιστώσεων και χρεώσεων είχαν πολλές ομοιότητες με τις σύγχρονες ηλεκτρονικές καταγραφές—χαραγμένα σε πηλό αντί σε μαγνητικές ταινίες. Και όλες οι γνωστές μονάδες χρήματος είχαν ονομασίες που πήγαιναν από τη μέτρηση των κύριων τροφίμων που προερχόντουσαν από σιτηρά. Όλα αυτά είναι συνεπή με την άποψη του χρήματος ως λογιστική μονάδα, ως εκπροσώπηση της κοινωνικής αξίας και μιας οικονομικής οφειλής αντί του χρήματος ως εμπόρευμα. Ή, όπως λέμε εμείς που ασπαζόμαστε τη σύγχρονη θεωρία του χρήματος, το χρήμα είναι κάτι «συμβολικό», όπως το «χαρτάκι» που δίνουμε στο βεστάριο για να μας επιστραφεί το παλτό μας στο τέλος μιας όπερας. Ωστόσο, τα πιστοποιητικά οφειλής του κράτους «εξαργυρώνονται» για φόρους (Knapp 1924, Innes 1913, 1914, Wray 2004).

Γνωρίζουμε όλοι τη συμβουλή του Σαίξπηρ «ούτε οφειλέτης ούτε δανειστής»—καθώς η θρησκεία συνήθως αντιμετωπίζει ως αμαρτωλούς τόσο το «διάβολο» πιστωτή όσο και τον οφειλέτη που «πουλάει την ψυχή του» από την ενεχυρίαση της γυναίκας του και των παιδιών του στα δεσμά του χρέους. Και, όπως ξέρουμε, ο Εωσφόρος καταγράφει τα χρέη—των ψυχών που θα συλλέξει. Τα χρέη μπορεί να προσφέρουν κάποιες προσωρινές απολαύσεις, αλλά η ψυχή βρίσκεται σε κίνδυνο. Αγοράζεις σήμερα, αλλά πληρώνεις για μια ζωή. Κάτι δηλαδή όπως με την περίπτωση των φοιτητικών δανείων στην Αμερική.

Φυσικά, για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρωπότητας σήμερα το προπατορικό αμάρτημα / το χρέος είναι προς τον φοροεισπράκτορα, γιατί όπως λένε, τα μόνα πράγματα στη ζωή από τα οποία δεν μπορεί κανείς να ξεφύγει είναι ο θάνατος και οι φόροι. Ο διάλογος εκτελεί και τους δύο ρόλους—ο φοροεισπράκτορας που έρχεται την ώρα του θανάτου. Λέγεται ότι μόνο ο θάνατος μπορεί να «σκουπίσει την πλάκα καθαρή» καθώς «ο θάνατος ξεπληρώνει όλα τα χρέη». Ωστόσο, όταν πουλάς την ψυχή σου στο διάλοδο δεν υπάρχει ισορροπία επειδή όταν μπεις στη κόλαση δεν ξαναβγαίνεις ποτέ. Αλλά ο Χριστός είναι ο λυτρωτής—παίρνει πάνω του τις αμαρτίες μας και αποπληρώνει τα χρέη μας για να αποκατασταθεί η ισορροπία ώστε να μπορούν οι αμαρτωλοί να πάνε στον ουρανό.

Στην αρχή είχαμε τις πήλινες πινακίδες της Μεσοποταμίας, οι οποίες κατέγραφαν τις χρεώσεις και τις πιστώσεις σε λογαριασμούς μονάδες κόκκων του ναού, και στη συνέχεια στους λογαριασμούς χρημάτων του παλατιού. Τα πρώτα νομίσματα δημιουργήθηκαν χιλιάδες χρόνια αργότερα, στην ευρύτερη ελληνική περιφέρεια (από ότι γνωρίζουμε τα πρώτα νομίσματα στην ιστορία της ανθρωπότητας «κόβονται» τον 7^ο αιώνα π.Χ. στη Λυδία). Και παρ' όλα όσα έχουν γραφτεί για τα νομίσματα, στην πραγματικότητα αποτελούσαν ένα πολύ μικρό ποσοστό των «εργαλείων χρήματος» στη συμμετοχή της χρηματοδότησης και της αποπληρωμής του χρέους. Για το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής ιστορίας, για παράδειγμα, μεγαλύτερη συμμετοχή στη διαδικασία αυτή είχαν τα χρεωστικά ξυλάκια (tally sticks), οι συναλλακτικοί λογαριασμοί και τα τεφτέρια στα μπαρ.

Μέχρι πρόσφατα, οι περισσότερες πληρωμές που πραγματοποιούντουσαν προς το Στέμμα της Αγγλίας ήταν με χρεωστικά ξυλάκια (τα πιστοποιητικά οφειλής του Βασιλιά ήταν καταγεγραμμένα με τη μορφή των εγκοπών σε ξυλάκια από φουντουκιά)—η χρήση των οποίων διακόπη μόνο όταν είχαμε ήδη φτάσει στον 19^ο αιώνα. Στα περισσότερα βασίλεια, η ποσότητα των νομισμάτων ήταν τόσο μικρή που

συχνά τα έλιωναν για να κόψουν καινούργια (μια περίεργη και άσκοπη ενέργεια εάν η τιμή των νομισμάτων εξαρτιόταν από το μέταλλο από το οποίο είναι φτιαγμένα!).

Τι ήταν λοιπόν τα νομίσματα και γιατί περιείχαν πολύτιμα μέταλλα; Ουσιαστικά, δεν γνωρίζουμε τις σωστές απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα. Η ιστορία του χρήματος, όπως το έθεσε ο Κέινς (Keynes 1976 [1930]), «χάνεται στα βάθη του χρόνου, όταν ο πάγος λιώνει . . . όταν ο καιρός ήταν ευχάριστος και ο νους ελεύθερος να αποδεχτεί νέες ιδέες—στα νησιά των Εσπερίδων ή της Ατλαντίδας, ή σε κάποια Εδέμ της Κεντρικής Ασίας». Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι εικασίες.

Μια υπόθεση σχετικά με την πρώιμη Ελλάδα (η υποτιθέμενη μητέρα τόσο της δημοκρατίας όσο και του νομίσματος—και είναι σχεδόν βέβαιο ότι αυτά τα δύο συνδέονται μεταξύ τους με κάποιο τρόπο) είναι ότι η ελίτ μονοπωλούσε τα πολύτιμα μέταλλα, τα οποία ήταν σημαντικά στον κοινωνικό της περίγυρο, και τα μέλη της ήταν δυνδεδεμένα μεταξύ τους με μια «ιεραρχική ανταλλαγή δώρων». Ήταν πάνω από την Αγορά και εχθρική απέναντι στην άνοδο της δημοκρατικής πόλης-κράτους. Σύμφωνα με την κλασική φιλόλογο Kurke Leslie (1999), η πόλη-κράτος εξέδωσε αρχικά νομίσματα με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στην αγορά ώστε να καταστεί σαφές ότι το κράτος είχε «απόλυτη εξουσία να ρυθμίζει και να ελέγχει την αξία σε όλους τους τομείς στους οποίους λειτουργούσε το χρήμα γενικού σκοπού». Η χρήση των πολύτιμων μετάλλων ήταν μια συνειδητή κίνηση κατά της ελίτ, η οποία απέδιδε μεγάλη τελετουργική αξία στα πολύτιμα μέταλλα. Με τα πολύτιμα μέταλλα να αποκτούν τη μορφή νομισμάτων, για χρήση στα πορνεία της αγοράς από απλούς πολίτες, η πόλις αμαύρωνε την ιεραρχική ανταλλαγή δώρων της ελίτ—και με την οικειοποίηση των πολύτιμων μετάλλων σφράγιζε την απόλυτη εξουσία της.

Με τη χρήση νομισμάτων για κρατικές οικονομικές συναλλαγές, η πόλις επέβαλε ουσιαστικά την κυριαρχία της στο λιανικό εμπόριο μέσα στην αγορά. Την ίδια στιγμή, η αγορά, μέσω της χρήσης του χρήματος με νομίσματα, υπονομεύει τις ιεραρχίες της ανταλλαγής δώρων, ακριβώς όπως η μετατόπιση προς τους φόρους και οι τακτικές πληρωμές στους αξιωματούχους της πόλις (καθώς και οι αυστηρές ποινές που επιβάλλονται στους υπαλλήλους που δέχονται δώρα) αμφισβητούν τη «φυσική» τάξη που βασίζεται σε δώρα και εύνοιες. Όπως υποστηρίζει η Kurke, τα νομίσματα, και με βάση το γεγονός ότι δεν αποτελούν τίποτα παραπάνω από έναν συμβολισμό της εξουσίας της πόλις, θα μπορούσαν να έχουν παραχθεί από οποιοδήποτε υλικό. Ωστόσο, επειδή οι αριστοκράτες μετρούσαν την αξία ενός άνδρα από την ποσότητα και την ποιότητα των πολύτιμων μετάλλων που είχε συσσωρεύσει, η πόλις ήταν υποχρεωμένη να ενδίδει νομίσματα υψηλής ποιότητας, που θα διατηρούσαν αναλλοίωτη τη λεπτότητά τους. (Σημειώστε ότι ο χρυσός ονομάζεται το ευγενές μέταλλο διότι παραμένει το ίδιο μέσα στο χρόνο, όπως ο βασιλιάς). Από την άλλη μεριά, υπήρχε πλέον ισότιμη σχέση ανάμεσα στους πολίτες εξαιτίας του γεγονότος ότι συναλλάσσονται με υψηλής ποιότητας, ομοιόμορφα, νομίσματα (στα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής, ο σφρίγος του πολίτη δοκιμαζόταν από την ποιότητα του νομίσματος που εκδίδει η πόλις του). Με την παροχή μιας τυποποιημένης μέτρησης της αξίας, η νομισματοκοπία έκανε συγκρίσιμη την εργασία και, υπό αυτή την έννοια, η νομισματοκοπία ήταν μια εξισωτική καινοτομία.

Από εκείνη την εποχή και μετά, τα κέρματα περιείχαν συνήθως πολύτιμο μέταλλο. Η Ρώμη συνέχισε τη παράδοση, και η θέση της Kurke είναι σύμφωνη με τη δήλωση του

Αγίου Αυγουστίνου, ο οποίος είπε ότι όπως ο άνθρωπος είναι το νόμισμα του Χριστού, τα πολύτιμα μεταλλικά νομίσματα της Ρώμης αντιπροσωπεύουν την απεικόνιση της αυτοκρατορικής εξουσίας.

Αργότερα, τα ρωμαϊκά νομίσματα περιλάμβαναν επίσης πολύτιμο μέταλλο. Όμως, το ρωμαϊκό δίκαιο υιοθέτησε αυτό που αποκαλούσε «νομιναλισμός»—η ονομαστική αξία του νομίσματος καθορίζεται από τις αρχές, όχι από την αξία των μετάλλων που περιλαμβάνει το νόμισμα (αυτό ονομάζεται «μεταλλισμός».* Το νομισματικό σύστημα ήταν καλά οργανωμένο και δεν υπήρχε σημαντικό πρόβλημα με υποτιμήσεις ή πληθωρισμό. Με βάση το ρωμαϊκό δίκαιο, μπορούσε κανείς να καταθέσει ένα σακί από οποιαδήποτε νομίσματα (σε *sacculo*) και να απαιτήσει, την ώρα της αποπληρωμής, να του επιστραφούν τα ίδια νομίσματα (δικαίωση). Ωστόσο, εάν σε κάποιον οφείλονταν ένα χρηματικό ποσό (αντί συγκεκριμένα νομίσματα), το άτομο θα έπρεπε να δεχθεί οποιοδήποτε συνδυασμό πληρωμής νομισμάτων που είχαν νομική προσφορά.

Αυτή η πρακτική, όπου μπορούσε κάποιος να καταθέσει για ασφάλεια είτε σφραγισμένα σακιά από νομίσματα (και να απαιτήσει ακριβώς τα ίδια νομίσματα στο ίδιο σφραγισμένο σακί) ή χύμα νομίσματα (όπου οποιαδήποτε νομίσματα με νομική προσφορά ήταν υποχρεωτικά αποδεκτά), συνεχίστηκε έως και την πρώτη σύγχρονη περίοδο. Ως εκ τούτου, επικράτησε ο «νομιναλισμός» στη γενική περίπτωση, αλλά φαίνεται ότι μια μορφή «μεταλλισμού» εφαρμοζόταν για συγκεκριμένα νομίσματα σε σακιά. Στην πραγματικότητα, αυτό είχε να κάνει περισσότερο με την άποψη ότι τα νομίσματα αποτελούσαν μια μορφή «κινητής περιουσίας», κάτι στο οποίο ο ιδιοκτήτης είχε ιδιοκτησιακό δικαίωμα. Από την άλλη μεριά, όταν τα χύμα νομίσματα κάποιου ήταν αναμιγμένα με άλλα νομίσματα, τότε δεν υπήρχε τρόπος να προσδιορισθεί συγκεκριμένη ιδιοκτησία, και ως εκ τούτου, ο ενάγων είχε μόνο το δικαίωμα να ζητήσει να του επιστραφούν τα χρήματα σε νόμισμα με νομική προσφορά—στην Αγγλία, για παράδειγμα, επικρατούσε το *legalis Moneta Angliae*, το οποίο όριζε ότι το ποσό πρέπει να είναι πληρωτέο σε «στερλίνες». Δεν υπήρχε νόμισμα σε στερλίνες (πράγματι, η Αγγλία δεν είχε καν εκδώσει τη λίρα εκείνη την εποχή) και το χρέος αποπληρωνόταν με την παροχή ενός κατάλληλου ποσού κερμάτων που χαρακτηριζόταν ως νόμιμο χρήμα από το Στέμμα—και αυτό θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνει ξένα νομίσματα—σε ονομαστική αξία που υπαγόρευε ο Βασιλιάς.

Οι αρχές που εκδίδαν νομίσματα είχαν την ελευθερία να αλλάξουν το μεταλλικό περιεχόμενο σε κάθε νόμισμα. Οι ποινές για άρνηση αποδοχής ενός κυρίαρχου νομίσματος στην αξία πληρωμών που είχε υπαγορευθεί από τον βασιλιά ήταν σκληρές (συχνά συνοδευόντουσαν από θανατική ποινή). Παρά ταύτα, υπάρχει το ιστορικό παράδοξο ότι όταν ο βασιλιάς πληρωνόταν σε νόμισμα (για τέλη, πρόστιμα και φόρους), συνήθιζε να το ζυγίζει—και να απορρίπτει ή να αποδέχεται σε χαμηλότερη τιμή τα νομίσματα που είχαν χαμηλό βάρος. Αν τα νομίσματα είχαν πραγματικά ονομαστική αξία, τότε γιατί να κάθετε κανείς και να μετράει το βάρος τους; Γιατί εφάρμοζε για τον εαυτό του ο Βασιλιάς ένα διπλό πρότυπο, ένα νομιναλιστικό και ένα μεταλλικό;

* Για την ανάπτυξη αυτών των ιδεών, ευχαριστώ τους Chris Desan, David Fox, και άλλους συμμετέχοντες που έλαβαν μέρος σε ένα πρόσφατο σεμινάριο στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ.

Στην ιδιωτική κυκλοφορία, οι έμποροι επίσης προτιμούσαν «βαριά» νομίσματα—εκείνα τα οποία ζύγιζαν περισσότερο ή είχαν υψηλότερο βαθμό καθαρότητας (μεγαλύτερο περιεχόμενο πολύτιμου μετάλλου). Σίγουρα δεν θα ήθελαν να βρεθούν στη θέση όπου θα προσπαθούν να κάνουν πληρωμές προς το Στέμμα με χαμηλού βάρους νομίσματα. Ως εκ τούτου, λειτουργούσε ο λεγόμενος «νόμος του Gresham» («το κακό χρήμα διώχνει το καλό»): όλοι ήθελαν να πληρώνουν με «ελαφριά» νομίσματα αλλά να πληρώνονται με «βαριά νομίσματα». Υπήρχε συνεπώς προφανή ανησυχία γύρω από το μεταλλικό περιεχόμενο των νομισμάτων και κατασκευαζόντουσαν ζυγαριές με μεγάλη ακρίβεια. Από αυτό συνεπάγεται, τουλάχιστον σύμφωνα με τη γνώμη πολλών σύγχρονων ιστορικών (και οικονομολόγων), ότι βασίλευε ο μεταλλισμός: η αξία των νομισμάτων φαίνεται να καθοριζόταν από το περιεχόμενο του μετάλλου.

Κι όμως, έχουμε ενδείξεις από τις αποφάσεις δικαστηρίων ότι ο νόμος ευνοεί μια νομιναλιστική ερμηνεία: κάθε νόμισμα με νομική προσφορά έπρεπε να γίνει αποδεκτό. Και βλέπουμε κυρίαρχους να επιβάλλουν μεγάλες ποινές φυλάκισης, ή και θάνατο, σε όσους αρνούνται να θεωρήσουν ως νόμιμο κάποιο νόμισμα. Που οφείλεται όλη αυτή η σύγχυση; Επικρατούσε τελικά ο νομιναλισμός ή ο μεταλλισμός;

Το τελευταίο κομμάτι του παζλ φαίνεται να είναι το εξής: μέχρι να εφευρεθούν οι σύγχρονες τεχνικές κοπής (συμπεριλαμβανομένων της άλεσης και της σφράγισης), ήταν σχετικά εύκολο να «ψαλιδιστούν» τα νομίσματα—να κοπεί μέρος του μετάλλου από την περιφέρεια. Θα μπορούσαν επίσης να τριφτούν ώστε να συλλέξει κάποιος τους κόκκους του μετάλλου. (Ακόμη και η κανονική φθορά μείωνε γρήγορα την περιεκτικότητα του μετάλλου, ενώ τα χρυσά νομίσματα ήταν ιδιαίτερα μαλακά. Για το λόγο αυτό τα χρυσά νομίσματα ήταν ιδιαίτερα ακατάλληλα ως «αποτελεσματικά μέσα συναλλαγής»—ένας επιπλέον λόγος για να αμφισβήσει κανείς την μεταλλιστική εκδοχή).

Γι' αυτό λοιπόν ζύγιζε ο βασιλιάς τα νομίσματα—για να ελεγχθούν αν ήταν ψαλιδισμένα. (Όπως μπορείτε να φανταστείτε, η ποινή για το ψαλίδισμα της περιφέρειας των νομισμάτων ήταν επίσης σκληρή, συμπεριλαμβανομένης και της θανατικής ποινής, αλλά ήταν δύσκολο να εντοπιστεί.) Αν δεν το έκανε, θα έπεφτε θύμα του νόμου του Gresham—κάθε φορά που θα έκδιδε νέα νομίσματα (recoining) θα είχε λιγότερο διαθέσιμο πολύτιμο μέταλλο. Αλλά επειδή ο βασιλιάς ζύγισε τα νομίσματα, όλοι οι άλλοι έπρεπε επίσης να αποφύγουν την πιθανότητα να βρεθούν στη λάθος πλευρά του νόμου του Gresham (ή να κατηγορηθούν για ψαλίδισμα). Η χρήση πολύτιμων μετάλλων όχι μόνο δεν αποτελούσε «αποτελεσματικό μέσο συναλλαγών» αλλά οδηγούσε σε μια καταστροφική δυναμική ψαλιδίσματος, ζυγίσματος και τιμωρίας που τελικά θα έρθει σε τέλος μόνο με τη μετάβαση σε χαρτονομίσματα! (Στην πραγματικότητα, ακόμα και το χαρτί είναι λιγότερο από ιδανικό για οικονομικές συναλλαγές. Δόξα τω Θεώ που υπάρχουν σήμερα οι υπολογιστές και οι ηλεκτρολογίες για να καταγράφονται οι αξίες του χρήματος δίχως τον κίνδυνο να ψαλιδιστούν, να σκιστούν, ή να καταστραφούν στο πλυντήριο.)

Μερικές φορές ο βασιλιάς έκανε αυτή τη δυναμική ακόμη χειρότερη με το να ανακαλεί την υπόσχεσή του ότι θα δέχεται πιστοποιητικά οφειλής σε παλιά νομίσματα στις τιμές που είχαν προσυμφωνηθεί. Αυτή ήταν η πρακτική της μείωσης της αξίας των νομισμάτων (Wray 1998). Μέχρι πρόσφατα, τα νομίσματα δεν είχαν ονομαστική αξία

αποτυπωμένα πάνω τους—άξιζαν αυτό που έλεγε ο βασιλιάς. (Ρίξτε μια ματιά στα πρώτα κέρματα: απεικονίζουν μυθικά πρόσωπα ή απεικονίσεις του βασιλιά, αλλά δεν υπάρχει καμία ένδειξη της ονομαστικής τους αξίας). Για να διπλασιάσει τη φορολογική επιβάρυνση, ο βασιλιάς μπορούσε να ανακοινώσει ότι όλα τα παλιά νομίσματα είχαν πλέον τη μισή από την αρχική τιμή. Δεδομένου ότι αυτό ήταν προνόμιο του βασιλιά, οι έμποροι αντιμετώπιζαν κάποια αβεβαιότητα όσον αφορά την ονομαστική τους αξία. Αυτός ήταν άλλος ένας λόγος που ήθελαν να δέχονται μόνο βαριά νομίσματα (η βασική αξία ενός νομίσματος παρέμενε ίση με την αξία του μεταλλικού του περιεχομένου ανεξάρτητα από το πόσο θα υποτιμούσε ο βασιλιάς την αξία του νομίσματος). Συνήθως, πάντως, τα νομίσματα κυκλοφορούσαν στην υψηλότερη ονομαστική τιμή που είχε καθορίσει ο βασιλιάς και υπήρχε ο κίνδυνος σοβαρών ποινών για άρνηση αποδοχής των νομισμάτων στην συγκεκριμένη τιμή.

Υπάρχει επίσης μία ακόμη πτυχή στην όλη ιστορία. Με την άνοδο της μοναρχίας και τη συγκρότηση του σύγχρονου κράτους έκανε την εμφάνισή του το δίδυμο φαινόμενο του μερκαντισμού και των πολέμων. Μέσα σε μια αυτοκρατορία ή ένα κράτος, τα πιστοποιητικά οφειλής του ηγεμόνα ήταν επαρκή ως μορφή χρήματος, ανεξάρτητα αν ήταν σε μέταλλο ή σε χαρτί. Αλλά έξω από την επικράτεια του ηγεμόνα, οι απλοί συμβολισμοί του χρήματος μπορεί να μην ήταν αποδεκτοί. Από ορισμένες απόψεις, το διεθνές εμπόριο και οι διεθνείς πληρωμές συγκλίνουν περισσότερο προς την ανταλλακτική οικονομία, εκτός κι αν υπάρχει κάποιο καθολικά αποδεκτό νόμισμα (όπως είναι σήμερα το αμερικανικό δολάριο). Ας το θέσουμε το θέμα λίγο διαφορετικά: για ποιο λόγο να θέλει κάποιος στη Γαλλία να δεχτεί μια πιστοποιητική οφειλή από το βασιλιά της Αγγλίας, που είναι και ορκισμένος εχθρός της Γαλλίας; Έξω από την Αγγλία, τα νομίσματα του βασιλιά της Αγγλίας θα μπορούσαν να κυκλοφορήσουν μόνο στην αξία του πολύτιμου μετάλλου που περιέχονται σε αυτά.

Κι αυτό μας οδηγεί στην πολιτική του μερκαντισμού, και επίσης στην κατάκτηση του Νέου Κόσμου. Γιατί να θέλει ένα έθνος να εξάγει την παραγωγή του μόνο και μόνο για να φέρει πίσω ασήμι και χρυσό για να γεμίσουν τα ταμεία του βασιλιά; Και γιατί το ενδιαφέρον για χρυσό και ασήμι από το Νέο Κόσμο; Ο λόγος οφείλεται στο γεγονός ότι ο χρυσός και το ασήμι ήταν αναγκαία για τη διεξαγωγή πολέμων, οι οποίοι απαιτούσαν την πρόσληψη μισθοφορικών στρατών και την αγορά του συνόλου των προμηθειών που ήταν απαραίτητες για την υποστήριξη στρατευμάτων σε ξένες χώρες. Υπάρχει ένας ωραίος φαύλος κύκλος σε όλο αυτό: οι πόλεμοι διεξάγονταν με σκοπό την απόκτηση χρυσού και ασημιού και απαιτούσαν για τη διεξαγωγή τους χρυσό και ασήμι!

Το αποτέλεσμα ήταν νομισματικό χάος στη χώρα προέλευσης. Ο βασιλιάς είχε διαρκώς έλλειψη χρυσού και ασημιού και, ως εκ τούτου, ισχυρό κίνητρο να προβαίνει σε υποτιμήσεις του νομίσματος, αλλά να προτιμά ο ίδιος πληρωμές σε βαριά νομίσματα. Ο πληθυσμός είχε ισχυρό κίνητρο να μην δέχεται πληρωμές σε ελαφριά νομίσματα, ενώ αποθησαύριζε βαριά νομίσματα. Φυσικά, οι έμποροι θα μπορούσαν να κάνουν μια προσπάθεια να διατηρήσουν διαφορετικές τιμές για τα βαριά και για τα ελαφριά νομίσματα, αλλά μια τέτοια κίνηση θα ήταν σαν να έπαιζαν τη ζωή τους κορώνα-γράμματα. Εδώ επικρατούσε πραγματικά νομισματικό χάος!

Το νομισματικό αυτό χάος διορθώθηκε σταδιακά με την εξέλιξη του σύγχρονου εθνοκράτους. Η αρχή έγινε με την ξεκάθαρη υιοθέτηση του νομιναλισμού στην

κυκλοφορία των νομισμάτων και ολοκληρώθηκε—επιτέλους—με την εγκατάλειψη της χρήσης πολύτιμων μετάλλων στα νομίσματα. Κάπως έτσι φτάσαμε σε ένα «αποτελεσματικό μέσο συναλλαγών»—καθαρές πιστοποιήσεις οφειλών που καταγράφονται σε ηλεκτρονική μορφή.

Μπορούμε να δούμε το χρήμα ως το νόμισμα της φορολογίας. . . . Αλλά ο ηγεμόνας δεν χρειάζεται χρήμα—επιθυμεί πραγματικούς πόρους. Η παραλαβή του χρήματος είναι το εργαλείο, όχι ο στόχος. . . . Το κράτος έχει απεριόριστη προμήθεια δικού του χρήματος—αλλά θα πρέπει να υπάρχουν διαθέσιμοι παραγωγικοί πόροι. Στις σύγχρονες οικονομίες όμως αυτός δεν είναι ο συνήθης περιορισμός. Η κυρίαρχη εξουσία του κράτους περιορίζεται από δύο βασικούς τρόπους: από τον αυθαίρετο αυτοεπιβαλλόμενο δημοσιονομικό περιορισμό και από τους περιορισμούς των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Παραδόξως, πολλές χώρες επιβάλλουν με χαρά στους εαυτούς τους και τα δύο είδη περιορισμών—συμπεριλαμβανομένης της Ευρωζώνης. Οι χειροπέδες στον προϋπολογισμό δεν ήταν αρκετές—πρόσθεσαν και τη σιδερένια μπάλα με αλυσίδες στα πόδια (δηλαδή το ευρώ). Και βλέπουμε τώρα ποιές είναι οι συνέπειες αυτής της οικονομικής αντίληψης.

Ένα κυρίαρχο κράτος που εκδίδει το δικό του νόμισμα δεν αντιμετωπίζει δημοσιονομικούς περιορισμούς. Δεν μπορεί να παράγει οικονομική ανισορροπία. Μπορεί να αγοράσει οποιουδήποτε πόρους είναι διαθέσιμοι προς πώληση στο δικό του νόμισμα απλά με τη χρήση πλήκτρων. Αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να προσπαθήσει να αγοράσει το σύνολο των πόρων που μπορεί να αγοράσει—κάτι τέτοιο θα μπορούσε να προκαλέσει πληθωρισμό και να αφήσει ελάχιστους πόρους διαθέσιμους για ιδιωτική χρήση. Το κράτος πρέπει να ενεργοποιήσει όσους πόρους χρειάζονται για την εξυπηρέτηση του κοινού σκοπού, αφήνοντας αρκετούς για τον ιδιωτικό τομέα. Η ισορροπία αυτή είναι κυρίως πολιτικής φύσεως και είναι δύσκολο να βρεθεί η κατάλληλη ισορροπία. Οφείλω να το ομολογήσω αυτό. Αλλά η επιβολή ενός αυθαίρετου ορίου στον προϋπολογισμό ή μιας δήθεν «ισορροπίας» μεταξύ φορολογικών εσόδων και νομισματικών δαπανών είναι ο χειρότερος πιθανός τρόπος που μπορώ να φανταστώ για τον εντοπισμό της σωστής ισορροπίας μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού σκοπού. Στην πραγματικότητα, αυτό που συνήθως επιτυγχάνει αυτή η τακτική είναι να οδηγεί σε αχρησιμοποίητους πόρους.

Είναι πολύ προτιμότερο να δώσουμε σαφείς απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα: Τι θέλουμε από μια κυβέρνηση; Τι περιμένουμε από έναν ιδιωτικό τομέα; Έχουμε επαρκή παροχή πόρων στην εγχώρια αγορά και τι μπορούμε να αγοράσουμε από το εξωτερικό για να πετύχουμε αυτό το στόχο; Αν δεν έχουμε, πώς μπορούμε να επεκτείνουμε την ικανότητα που απαιτείται;

Δεν υποστηρίζω υποχρεωτικά μια κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία. Αλλά, φυσικά, υπάρχει μια επιβεβλημένη αναγκαιότητα που κάνει όλες τις οικονομίες να είναι προγραμματισμένες. Το ερώτημα είναι: από ποιον και για ποιον; Αυτά είναι τα πραγματικά ζητήματα. Είναι δύσκολα και αμφιλεγόμενα ζητήματα. Αλλά δεν έχουν σχεδόν τίποτα να κάνουν με το μέγεθος του ελλείμματος στον προϋπολογισμό. Είναι χειρότερο από άσκοπο να θέτει κανείς ως στόχο μια αναλογία ελλείμματος της τάξης

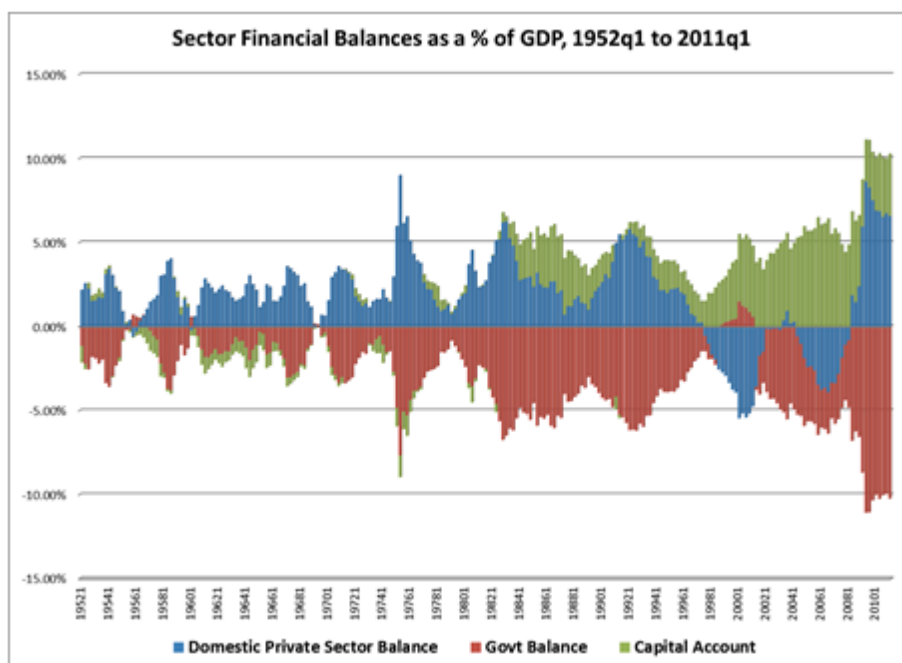
του 3% ή του 6% και μια αναλογία χρέους της τάξης του 60%. Είναι κάτι τελείως αντιπαραγωγικό.

Επιτρέψτε μου να στραφώ σε έναν άλλον αυτοεπιβαλλόμενο περιορισμό: συναλλαγματικές ισοτιμίες μέσω της πρόσδεσης στο δολάριο ή σε άλλο νόμισμα. Η υιοθέτηση του κανόνα του χρυσού, ή το πρότυπο ενός ξένου νομίσματος («δολαριοποίηση» ή «ευρωποίηση»), ή ακόμα και του κανόνες προσφοράς χρήματος που είχε υποστηρίξει ο Φρίντμαν, ή έστω ενός πληθωριστικού στόχου, αποτελεί ουσιαστικά πολιτική πράξη που εξυπηρετεί τα συμφέροντα κάποιας προνομιακής ομάδας. Δεν υπάρχει «φυσικός» διαχωρισμός της κυβέρνησης από το χρήμα που χρησιμοποιεί. Ο κανόνας του χρυσού θεσμοθετήθηκε, ακριβώς όπως ο Ομοσπονδιακός Αποθεματικός Νόμος του 1913 θεσμοθέτησε το διαχωρισμό στις λειτουργίες του Υπουργείου Οικονομικών και της Κεντρική Τράπεζας, και όπως ο Νόμος Ισοσκελισμένων Προυπολογισμών του 1987 θεσμοθέτησε την *ex ante* αντιστοίχιση των ομοσπονδιακών δημοσίων δαπανών και εσόδων κατά τη διάρκεια μιας περιόδου που καθορίζεται από την κίνηση του ουράνιου θόλου καθώς και τις θέσεις των ουράνιων αντικειμένων. Το ίδιο ισχύει και για τον μύθο της δήθεν ανεξαρτησίας της σύγχρονης κεντρικής τράπεζας, που δεν είναι παρά ένα προπέτασμα καπνού για την απόκρυψη του γεγονότος ότι η νομισματική πολιτική λειτουργεί για το όφελος της Γουόλ Στριτ, του Λονδίνου, της Φρανκφούρτης και του Παρισιού.

ΤΟΜΕΑΚΕΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΧΩΡΑ

Ο Wynne Godley είναι αυτός που μας δίδαξε για τις ισορροπίες—τις τομεακές ισορροπίες. Ας ρίξουμε μια ματιά στην περίπτωση των ΗΠΑ.

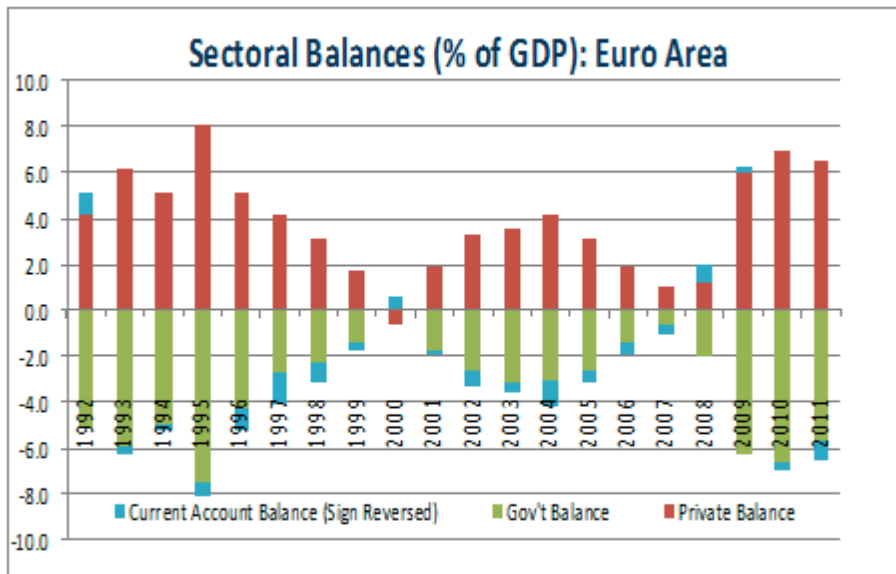
US Sectoral Balances

Τι βλέπουμε; Ισορροπία. Μια αντίστροφη εικόνα. Υπό κανονικές συνθήκες, το πλεόνασμα του ιδιωτικού τομέα συν το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών ισούται με το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Στην ανώμαλη εποχή των ελλειμμάτων του ιδιωτικού τομέα, είδαμε ότι υπάρχει ακόμα ισορροπία—η κυβέρνηση εμφανίζει πλεονάσματα για μερικά χρόνια ώστε να διατηρηθεί η ισορροπία. Με δεδομένο το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών των ΗΠΑ, το άθροισμα των ιδιωτικών και κρατικών τομέων της χώρας θα πρέπει να εμφανίζει έλλειμμα. Αλλά ισορροπεί.

Ρίξτε μια ματιά στην Ευρωζώνη. Τι βλέπετε;

Euroland Sectoral Balances

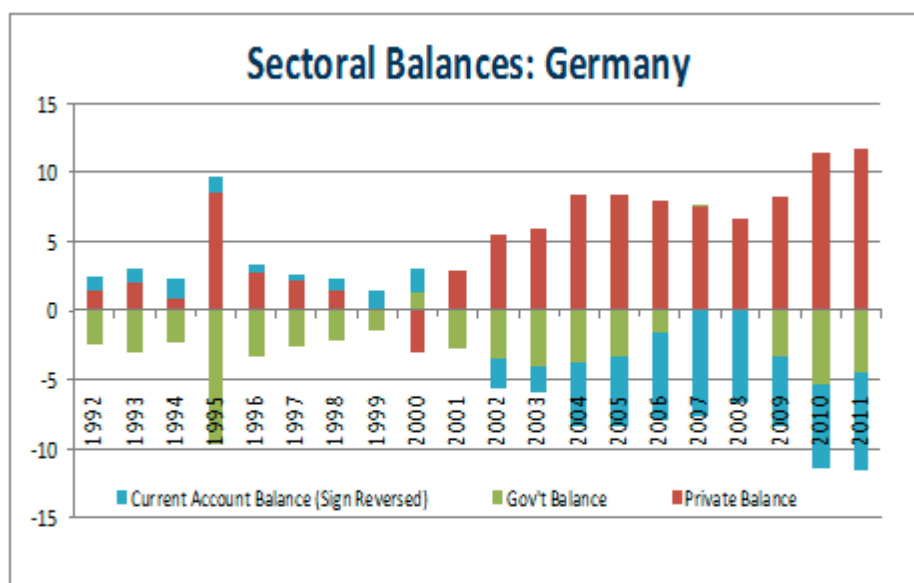
Ισορροπία. Δεν είναι καταπληκτικό; Κάθε φορά που αυξάνεται το πλεόνασμα στον ιδιωτικό τομέα, αυξάνεται το κρατικό έλλειμμα. Η συσχέτιση είναι πολύ κοντά στο 100%, με το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών να ενεργεί ως εξισωτική τάση. Οι χρηματοοικονομικές ισορροπίες ισορροπούν. Εάν υπολογίσουμε τον κόσμο ως μια ενιαία οντότητα, δεν υπάρχει εξωτερικός τομέας από τη στιγμή που δεν έχουμε εμπορικές συναλλαγές με Αρειανούς. Κι έτσι το άθροισμα των συνολικών κρατικών ελλειμμάτων ισούται με το άθροισμα των πλεονασμάτων του ιδιωτικού τομέα. Ισορροπούν.

Ποιο είναι το πρόβλημα στην Ευρωζώνη; Αυτό της ισχύος. Οι ιδιώτες πιστωτές στην κεντρική Ευρώπη έχουν πάρα πολύ ισχύ και οι κυρίαρχες κυβερνήσεις στην περιφέρεια έχουν πολύ λίγη. Οι πιστωτές λιμοκτονούν τα κράτη μέλη, με τη βοήθεια του ευρώ, το οποίο σφετερίστηκε την κρατική εξουσία και την παρέδωσε στις τραπεζικές ελίτ. Αλλά ακόμα κι έτσι, οι ισορροπίες ισορροπούν. Μπορείτε να καταραστείτε τους κομίτες από τους οποίους πέφτουν βροχή μικροβίων, αλλά αυτοί θα συνεχίσουν να ταξιδεύουν γύρω από τον ήλιο. Μπορείτε να επιπλήξετε όσο θέλετε τους μεσογειακούς λαούς για τα δημοσιονομικά ελλείμματα που εμφανίζουν, αλλά θα εξακολουθήσουν να τα έχουν και αυτά θα συνεχίσουν να επιδεινώνονται από τα γερμανικά εμπορικά πλεονάσματα.

Η Γερμανία έχει ειδικευτεί στη σύγχρονη μερκανταλιστική δυναμική που είναι κατάλληλη για να τον τρόπο με τον οποίον θεσμοθετήθηκε η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση. Έχει διατηρήσει τις γραμμές σχετικά με τους ονομαστικούς μισθούς, ενώ αύξησε σημαντικά την παραγωγικότητα. Ως αποτέλεσμα, και παρά το υψηλό βιοτικό επίπεδο που διαθέτει, έχει μετατραπεί σε παραγωγό χαμηλού κόστους στην Ευρώπη. Λαμβάνοντας υπόψη τα πλεονεκτήματα της παραγωγικότητας που διαθέτει, μπορεί πλέον να συναγωνιστεί με χώρες εκτός ευρώ παρά ένα φαινομενικά υπερτιμημένο νόμισμα. Για τη Γερμανία, ωστόσο, το ευρώ είναι σημαντικά υποτιμημένο—ακόμη κι αν για τις περισσότερες υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης το

ευρώ είναι υπερτιμημένο ως νόμισμα. Το αποτέλεσμα είναι ότι η Γερμανία «τρέχει» πλεόνασμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (αντιπροσωπεύει τα τρία τέταρτα του συνόλου των εμπορικών πλεονασμάτων της ΕΕ) που επιτρέπει στον εγχώριο ιδιωτικό τομέα της και στην κυβέρνηση να «τρέχουν» ελλείμματα που είναι σχετικά μικρά. Ως εκ τούτου, η συνολική αναλογία του χρέους της Γερμανίας ανέρχεται στο 200% του ΑΕΠ, περίπου 50% του ΑΕΠ χαμηλότερο από το μέσο όρο της ευρωζώνης.

Germany's Sectoral Balances

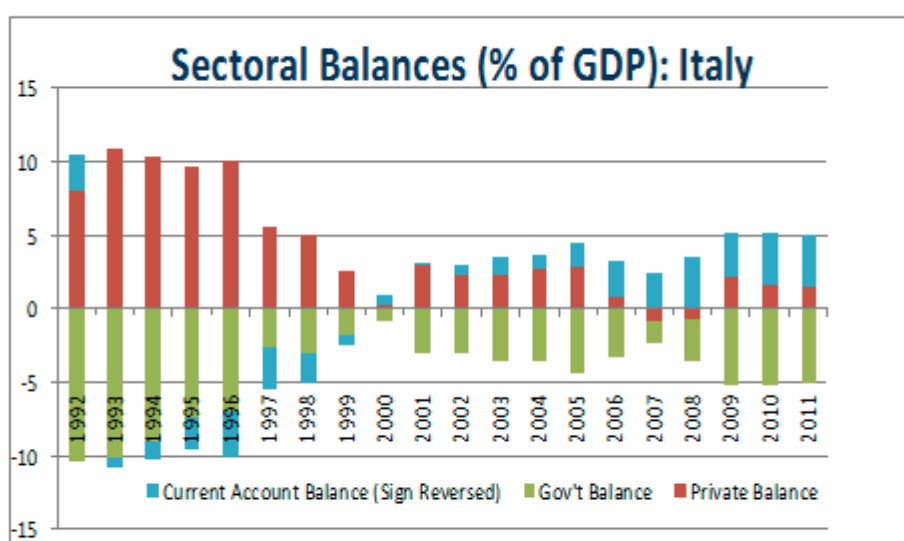

Οι μη ανταγωνιστικοί μισθοί και οι μη ανταγωνιστικές τιμές που επικρατούν ανάμεσα στα υπόλοιπα μέλη της ΟΝΕ σχεδόν εγγυώνται ελλείμματα στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών, τα οποία, με τη σειρά τους, εγγυώνται αυξανόμενο χρέος, είτε από τον κυβερνητικό είτε από τον ιδιωτικό τομέα. Και αν το χρέος αυξάνεται γρηγορότερα από το ΑΕΠ, αυξάνεται και η αναλογία του χρέους. Σημειώστε ότι αυτές οι δηλώσεις σχετικά με τους συσχετισμούς πλεονάσματος και ελλείμματος δεν αποτελούν δηλώσεις πολιτικής κατεύθυνσης. Αλλά η πολιτική δεν μπορεί να αποφύγει τους συγκεκριμένους συσχετισμούς. Η μείωση των ελλειμμάτων και των χρεών στις χώρες της περιφέρειας απαιτούν αλλαγές στις ισορροπίες πέρα από την περιφέρεια. Αν θέλουμε η Ελλάδα ή η Ιρλανδία να μειώσουν τις αναλογίες χρέους προς το ΑΕΠ, τότε θα πρέπει να αλλάξουν τα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει ότι ορισμένα έθνη θα πρέπει να μειώσουν τα πλεονάσματα που «τρέχουν» στα δικά τους ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών. Για παράδειγμα, εάν η Γερμανία ήταν πρόθυμη να «τρέξει» μεγάλα ελλείμματα στα τρέχοντα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών, θα είναι ευκολότερο για τις χώρες της περιφέρειας να προχωρήσουν στη μείωση του ελλείμματός τους.

Δεν αποτελεί έκπληξη ότι το ζήτημα των ισορροπιών μέσα από το πλαίσιο ανάλυσης του Godley επηρέασε ιδιαίτερα αρνητικά τις χώρες της περιφέρειας καθώς υποφέρουν από την ύπαρξη ενός υπερτιμημένου νομίσματος και από χαμηλότερη

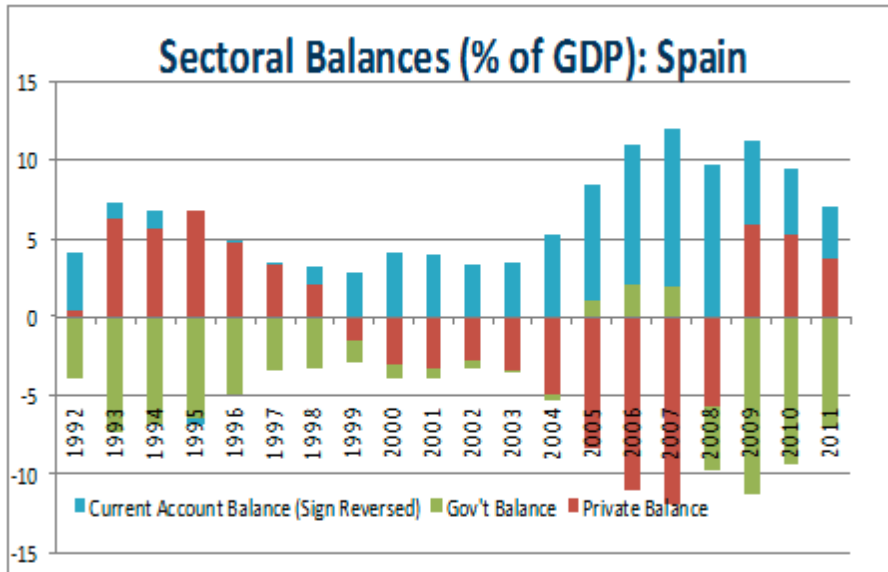
παραγωγικότητα σε σύγκριση με τη Γερμανία. Με τα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών να έχουν αναπόφευκτη ροπή προς τα ελλείμματα, δεν αποτελεί έκπληξη η διαπίστωση ότι οι Μεσογειακές χώρες έχουν μεγαλύτερα φορτία χρέους στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα. Ρίξτε μια ματιά στην Ιταλία. Με δεδομένο το μετριοπαθές πλεόνασμα που εμφανίζει στον ιδιωτικό τομέα και την αύξηση ελλειμμάτων στις τρέχουσες συναλλαγές μετά τη γερμανική ενοποίηση, ήταν αδύνατον να μην εμφανίσει κρατικό έλλειμμα. Ενώ το έλλειμμα της δεν είναι μεγάλο για μια κυρίαρχη χώρα, είναι πάρα πολύ μεγάλο για μια χώρα που έχει προσδεθεί σε ένα ξένο νόμισμα.

Italy's Sectoral Balances

Η Ισπανία είναι ακόμη σε χειρότερη κατάσταση. Ενώ αποτελούσε πρότυπο «δημοσιονομικής υπευθυνότητας» πριν από την κρίση, αυτό ήταν εφικτό μόνο και μόνο επειδή ο ιδιωτικός της τομέας ήταν πρόθυμος να «τρέξει» ελλείμματα που θα ντρόπιαζαν ακόμα και έναν σπάταλο Αμερικανό καταναλωτή. Συνδυάστε αυτό με το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και το κρατικό έλλειμμα θα τινάζοταν σίγουρα στον αέρα εάν ο ιδιωτικός τομέας έκανε στροφή και σταματούσε να δανείζεται. Η Παγκόσμια Χρηματοοικονομική Κρίση μετέτρεψε αυτό το σενάριο σε πραγματικότητα.

Spain's Sectoral Balances

Τώρα, εάν το κέντρο της Ευρώπης κατανούσε από ισολογισμούς, θα του ήταν εύκολο να αντιληφθεί ότι οι σχετικά «καλύτερες» ισορροπίες της Γερμανίας στηρίζονται στην «συμπεριφορά» της περιφέρειας, δηλαδή στις σχετικά «χειρότερες» ισορροπίες που καταγράφουν οι χώρες αυτές. Αν η κάθε χώρα είχε το δικό της νόμισμα, μια μερική λύση θα ήταν η προσαρμογή των συναλλαγματικών ισοτιμιών έτσι ώστε οι χώρες οφειλέτες να κάνουν υποτίμηση του νομίσματός τους και να βρεθεί ξαφνικά η Γερμανία με ένα ανατιμημένο νόμισμα. Από τη στιγμή όμως που αυτό δεν είναι εφικτό εντός του ευρώ, η μόνη αναπροσαρμογή τιμών που μπορεί να γίνει θα ήταν αυτή της αύξησης των μισθών και των τιμών στη Γερμανία, ή της πτώσης μισθών και τιμών στην περιφέρεια. Αλλά η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Bundesbank και η πολιτική της ΕΕ γενικότερα δεν θα επιτρέψουν έναν σημαντικό πληθωρισμό μισθών και τιμών στο κέντρο. Ως εκ τούτου, η μόνη λύση είναι επίμονες αποπληθωριστικές πιέσεις στην περιφέρεια. Ωστόσο, η δυναμική αυτή οδηγεί σε επιβράδυνση της ανάπτυξης, στην καλύτερη περίπτωση, ή ακόμα και σε πτώση του πραγματικού ΑΕΠ και μείωση του εισοδήματος, εξελίξεις που θα επιτείνουν τα προβλήματα χρέους.

Γνωρίζουμε από την εποχή του Irving Fisher ότι ο αποπληθωρισμός επιβάλλει τεράστιο κόστος. Το μεγαλύτερο κόστος μεταφέρεται στις πλάτες των οφειλετών καθώς η «πραγματική» αξία των ονομαστικά εκφρασμένων χρεών τους αυξάνεται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον ο αποπληθωρισμός αποτελεί μια ασθένεια που πρέπει να αποφεύγουμε—οδηγεί συνήθως σε μια δυναμική αποπληθωρισμού του χρέους που αναγκάζει τους οφειλέτες να αθετήσουν τις υποχρεώσεις τους. Με εξαίρεση την περίπτωση βαθιών οικονομικών υφέσεων, ο αποπληθωρισμός τιμών και μισθών είναι ένα σπάνιο φαινόμενο—και μια έκβαση που η πολιτική σκοπίμως προσπαθεί να αποφύγει. Αλλά εάν η Γερμανία συνεχίσει με τη σημερινή πολιτική της, και αν οι χώρες των PIIGS (Πορτογαλία, Ιταλία, Ιρλανδία, Ελλάδα και Ισπανία) δεν μπορέσουν να υποτιμήσουν το νόμισμά τους, τότε η δυναμική του αποπληθωρισμού

του χρέους είναι ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί η ολοένα και αυξανόμενη τάση των μη ανταγωνιστικών τιμών και μισθών.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πραγματική ανισορροπία βρίσκεται στο επίπεδο ισχύος. Κι αυτό δεν είναι απλά μια ευρωπαϊκή ασθένεια. Υπάρχει μια γενικευμένη αντίληψη ενός κόσμου που βρίσκεται εκτός ισορροπίας. Έχουμε την Αραβική Άνοιξη, τα Κινήματα «Καταλάβετε την Γουόλ Στρίτ» και διαδηλώσεις σε όλη την Ευρώπη. Γιατί; Ανισορροπίες: Όπου κι αν κοιτάξω στον δυτικό κόσμο, ο δημόσιος τομέας είναι πολύ μικρός. Έχουμε ιδιωτικοποιήσει πάρα πολλές βασικές λειτουργίες του δημόσιου τομέα—τις τέχνες μας, τον πολιτισμό, τις φυλακές, το στρατό στην περίπτωση του Ιράκ, τις συντάξεις μας. Όλα έχουν ιδιωτικοποιηθεί. Ακόμη και η ευθύνη για την πλήρη απασχόληση. Και έχουμε αφήσει την εποπτεία για τις τράπεζες σε διαδικασίες αυτορύθμισης.

Το αποτέλεσμα; Απάτη, ανεργία, ανισότητα, φτώχεια και ανεπαρκή υγειονομική περίθαλψη, συνταξιοδότηση και πρόνοια. Αν το σκεφτεί κανείς, επιλέξαμε τη χειρότερη εποχή για να θέσουμε σε εφαρμογή το μεγάλο νεοφιλελεύθερο πείραμα—τη συρρίκνωση του κράτους, την ιδιωτικοποίηση δημοσίων υπηρεσιών, το πετσόκομμα των κοινωνικών κατακτήσεων, την αποδυνάμωση του κοινωνικού δικτύου ασφαλείας. Στη Δύση ο πληθυσμός γηράσκει, που δημιουργεί το διπλό πρόβλημα της ανάγκης να αφιερώσουμε περισσότερους πόρους για την φροντίδα των ηλικιωμένων και, ταυτόχρονα, μια επιθυμία για συσσώρευση χρηματοοικονομικών πόρων για προσωπικούς λογαριασμούς συνταξιοδότησης. Κι αυτό είναι κάτι που με τη σειρά του οδήγησε στη συσσώρευση τεράστιου οικονομικού πλούτου κάτω από τη διαχείριση των επαγγελματιών του χρήματος. Οι σημερινοί και οι μελλοντικοί συνταξιούχοι απαιτούν υψηλότερες αποδόσεις για να αυξήσουν τα επίπεδα της οικονομικής ασφάλειας τους, και οι διαχειριστές του χρήματος ανταποκρίθηκαν με την έκχυση περισσότερων πόρων στον χρηματοπιστωτικό τομέα, διπλασιάζοντας το μεριδίό της προστιθέμενης αξίας του και καταλαμβάνοντας το 40% όλων των εταιρικών κερδών στις ΗΠΑ.

Είναι υπερβολικό. Τα χρηματοοικονομικά είναι στην καλύτερη περίπτωση ένα ενδιάμεσο αγαθό που θα μπορούσε κάτω από τις καλύτερες συνθήκες να συμβάλλει στην παραγωγή. Την ίδια στιγμή, ο χρηματοοικονομικός πλούτος αντιπροσωπεύει μια δυνητική απαίτηση στην παραγωγή, αλλά δεν εγγυάται ότι η παραγωγικότητα θα είναι διαθέσιμη, όπως και απαιτείται. Χρειαζόμαστε γηροκομεία αλλά το κεφάλαιο ενδιαφέρεται περισσότερο να επενδύσει σε τυχερά παιχνίδια και σε τετράγωνα ή κυβικά CDOs.

Αλλά είναι χειρότερο από αυτό. Το σύγχρονο κεφάλαιο, τουλάχιστον αυτό που ασκείται από τις μεγαλύτερες τράπεζες, αποτελεί απάτη. Η κεφαλαιο-χρηματοδότηση δεν είναι καν παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος—έχει αρνητική οικονομική συνεισφορά.

Η ανισορροπία είναι μια ανισορροπία ισχύος και όχι μια χρηματοοικονομική ανισορροπία. Η ασθένεια είναι το σύγχρονο χρηματοοικονομικό σύστημα. Το σύμπτωμα είναι οι απάτες ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου στις ΗΠΑ, η λιτότητα που επιβλήθηκε στην Ελλάδα και την Ιρλανδία, η στασιμότητα των

εισοδημάτων στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες, η αυξανόμενη ανισότητα και η φτώχεια στη μέση της αφθονίας, η αυξανόμενη απελπισία και τα συναισθήματα απόγνωσης.

Δεν υπάρχουν εύκολες λύσεις, ούτε μαγικές σφαίρες. Η λύση δεν είναι η μείωση κυβερνητικών δαπανών στην Ελλάδα. Λύση δεν αποτελούν ούτε η μεταρρύθμιση των κανόνων του Μάαστριχτ, ούτε μεγαλύτερου μεγέθους διασώσεις. Ούτε μπορεί να βρεθεί λύση σε κάποιο νέο διεθνές νομισματικό σύστημα που βασίζεται στο «Bancor» και το διαχειρίζονται νεοφιλελεύθεροι διαχειριστές χρημάτων.

Όχι, οι μεταρρυθμίσεις πρέπει να είναι θεμελιώδεις. Πρέπει να είναι Βαβυλωνικής, ακόμη και βιβλικής κλίμακας: ακύρωση του χρέους για τους ιδιοκτήτες σπιτιών, ακύρωση του χρέους για τους μεσογειακούς λαούς, τους Ιρλανδούς και τους Ισλανδούς, ακύρωση του χρέους για φοιτητικά δάνεια και για τις υπερχρεωμένες φτωχές χώρες. Οι πιστωτές θα πρέπει να συρρικνωθούν, να χρεοκοπήσουν, να αφανιστούν. Οι απατεώνες θα πρέπει να διώκονται και να τιμωρούνται. Το μερίδιο του πραγματικού εισοδήματος και του πλούτου για το 99% του πληθυσμού θα πρέπει να αυξηθεί. Η δύναμη των Ευρωπαϊκών νεοφιλελεύθερων θα πρέπει να εξαφανιστεί, είτε με τη διάλυση είτε με την ανασύσταση της ΟΝΕ. Το αρπακτικό κράτος θα πρέπει να αντικατασταθεί με μια κυβέρνηση του λαού που θα λειτουργεί για το κοινό καλό.

ΠΗΓΕΣ

Atwood, M. 2008. *Payback: Debt and the Shadow Side of Wealth*. Toronto: House of Anansi Press, Inc.

Davidson, P. 1978. *Money and the Real World*. London: Macmillan.

Godley, W. 1996. "Money, Finance and National Income Determination: An Integrated Approach." Working Paper No. 167. Annandale-On-Hudson, N.Y.: Levy Economics Institute of Bard College.

Goodhart, C. A. E. 1998. "Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas." *European Journal of Political Economy* 14: 407–32.

———. 2008. "Money and Default." In M. Forstater and L. R. Wray, eds. *Keynes for the Twenty-First Century: The Continuing Relevance of The General Theory*, 213–23. New York: Palgrave Macmillan.

Hudson, M. 1998. "Bronze Age Finance, 2500–1200 B.C." Manuscript.

Ingham, G. 2000. "Babylonian Madness: On the Historical and Sociological Origins of Money." In J. Smithin, ed. *What Is Money?* London and New York: Routledge.

———. 2004a. "The Emergence of Capitalist Credit Money." In L. R. Wray, ed. *Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes*, 173–222. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

———. 2004b. *The Nature of Money*. Cambridge, UK: Polity Press Ltd.

Innes, A. M. 1913. "What Is Money?" *Banking Law Journal* 30(5): 377–408.

———. 1914. "The Credit Theory of Money." *Banking Law Journal* 31: 151–68. Reprinted in L. R. Wray (ed.) *Credit and State Theories of Money*, 14–49. Cheltenham, UK, and Northampton, Mass.: Edward Elgar.

Keynes, J. M. 1964. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich.

———. 1976. *A Treatise on Money*. Vols. I and II. New York: Harcourt, Brace & Co.

———. 1914. "What is Money?" *Economic Journal* 24(95): 419–21.

Knapp, G. F. 1924. *The State Theory of Money*. Clifton, N.Y.: Augustus M. Kelley.

Kurke, L. 1999. *Coins, Bodies, Games, and Gold*. Princeton, N.J.: Princeton University Press. xxi, 385.

Lerner, A. P. 1943. "Functional Finance and the Federal Debt." *Social Research* 10: 38–51.

———. 1947. "Money as a Creature of the State." *American Economic Review* 37: 312–17.

Minsky, H. P. 1986. *Stabilizing an Unstable Economy*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

St. Augustine. "Sermon on the Mount, Harmony of the Gospels and Homilies on the Gospels: Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Part 6 (Sermon XL)."

Wray, L. Randall. 1998. *Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability*. Northampton, Mass.: Edward Elgar.

———. 1990. *Money and Credit in Capitalist Economies: The Endogenous Money Approach*. Aldershot, UK, and Brookfield, Vt.: Edward Elgar.

———. 2004. *Credit and State Theories of Money*. Cheltenham, UK, and Northampton, Mass.: Edward Elgar.